

G A R B I N M E V L Â N A G Ö R Ü Ş Ü*

Prof. Dr. ANNEMARIE SCHIMMEL

İnsanın hayatında unutulmaz, bütün hayatını değiştiren anlar vardır. O anlarda, insan, ulûhiyetin yakınlığını duyar, semavî bir vecd içinde titriyerek garkolur. Böyle bir ânı ben, Almanya'da çok genç bir talebe iken profesörümün ağzından ilk defa *Mesnevi*'nin ilk satırlarını dinlediğim zaman yaşamıştım. Bu andan itibaren, çoktan takdir ettiğim Mevlâna'nın eserinden hiç ayrılmadım; harbin en feci yangın ve ateş fırtınalarında şiirleri bana ilâhî aşkın alevlerinden bahsettiler; harpten sonra çıktığımız tahammülfersa ızdıraplarda yine Mevlâna'nın sözleri, insanın yalnız ızdırap vasıtasıyla olgunlaşacağını, cevherin yalnız elim bir traştan sonra parlayacağını öğrettiler; saadet saatlarında, bütün tabiatın, aşk rüzgârının estiği zaman kozmik bir ahenkte ezeli ve ebedi ilâhî varlık çevrinde dönerek sema'da bulunduğunu anlatan şirin beyitleri zevkle okudum.

Ve gittiğim her yerde Mevlâna'yı seven, ona hayran olan insanlara raslamak bana nasip oldu. Çünkü büyük mistik şair, garbi Avrupa'da 150 seneden beri tanınmakta idi. Hafız Şirazi ve Ömer Hayyam kadar geniş bir şöhret kazanmamakla beraber ona karşı gösterilen saygı ve sevgi daha derindir. Hafız Şirazi, Avrupa'da bilhassa Goethe'nin *West-Östlicher Divan* adlı, Hafızın ruhuna ithaf edilen büyük lirik eseri sayesinde yakın şarkın en meşhur şairi sayılmaktadır. Mevlâna'ya gelince, Goethe'nin onu çok az tanıyıp zaten her nevi mistikliğe büyük bir alâka göstermediği için zikri geçen eserde yalnız birkaç satırla —bizce pek anlayışlı bir şekilde değil— zikredilmiştir. Bununla beraber, Mevlâna'yı kendi piri seçen büyük Pakistanlı şair Muhammed İkbâl, *Peyam-i maşruk* adlı eserinde Goethe ile Mevlâna arasındaki semavî konuşmada ikisinin en derin fikirlerinin aynı: yani sonsuz, hayat veren aşk olduğunu gayet şairane bir şekilde belirtmiştir.

Hafızın, Sadi'nin şiirlerinden bir kaç parça XVII. ve XVIII. asırda Avrupa'ya gelmişti; Mevlâna'nın şiiri ise, 1818 senesinde çıkan *Geschichte der schönen Redekünste Persiens*, meşhur tarihçi Hammer'in, farsça edebiyatına dair kıymetli malûmatla dolu eserinde ilk defa büyük miktarda tercüme edilmiştir. Hammer'in doğru ama pek tatsız tercümelerinden aslın güzelliğini bulmak hemen imkânsız görünmektedir— mamafih, Goethe'nin aynı Hammer'in Hafız'dan yaptığı ahenksiz tercümelerinden İran şairin dehasını anladığı gibi, genç bir Alman müsteşriki, Friedrich Rückert, birdenbire bütün bu kaba kisvelerin altında Mevlâna'nın ışığını görmüştür. O, 1822 senesinde küçük bir kitap halinde Mevlâna Celâlettin mahlaslı 60 kadar şiir yaymıştır ki, farsça aslından değil, Hammer'in tercümesinden ilham almışlardır. Celâlettin, gazellerini Şemsi Tebrizi'ye ithaf ettiği gibi Rückert, bu şiirlerini "şarkta doğan mistik güneş Mevlana'ya" fakirane bir armağan olarak takdim etmiştir. O, şarklı şairin garplı bir aynası olduğu için, tipik şarklı şiir şeklini de aksettirmiştir: Alman edebiyatında ilk defa olarak bu Mevlâna şiirlerinde gazel şeklini kullanmıştır. Genç müsteşrik şair bazan Mevlâna'nın yalnız bir beytini alıp ona binaen uzun bir şiir yazmış ise de, bu taze şiirlerinde bile Rumi'nin kokusunu muhafaza etmeğe muvafak olmuştur. Farsça bilmiyen bir Avrupalı Mevlâna hakkında doğru bir fikir edin-

* Bu yazı 14. XI. 1954'de Fakültemizin Mevlâna gününde, 16 ve 17. XII. 1954'de de Kon-ya'da yapılan Mevlâna ihtifalinde verilmiş olan konferansın metnidir.

mek isterse, bu, ve yalnız bu tercümelerin bitmez güzelliğini görsün. Başka lirik eserlerine de arasına Mevlâna'nın muhtelif şiirlerinden parçaları koyan Rückert, Mevlâna gazellerinin sonunda ilâhi aşka teveccüh edip ona soruyor: "Bana senden gelen bir yıldız gibi yeryüzünde peyda olan, nerededir? Bütün milletlerin bütün evliyelerinden takdis ettiğim Mevlâna Celâlettin, nerededir?"

Rückert'in bu tercümesinden bu asrın ilk senelerinde bir İngilizce şairane tercümesi yapılmıştır. Halbuki o zamana kadar Mevlâna 'ya ait birkaç kitap garpta çıkmıştı: Rückert'in ilk tecrübesinden 16 sene sonra (1838) Avusturyalı şarkiyatçı Rosenzweig-Schwannau tekrar *Divan-i Kebir*'den muntchab gazelleri neşretmiştir ki onlar —aslından almancaya çevrilmesine rağmen— Rückert'in eserinden daha fazla XIX. asrın edebî zevkine bağlı kalıp bize bugün biraz eskimiş gibi görünmektedir. Hemen aynı zamanda Almanya'da Mesnevi'nin 1 ve 2. cildi G. Rosen tarafından şiir şeklinde iyice dilimize çevrilmiştir. Bütün Mesnevi'nin bir kısaltma tercümesi 20 sene sonra iyi de bir tefsir ile İngiltere'de Whinfield tarafından yayılmıştır. Bu muhtelif tercümelere dayanarak geçen asrın sonunda şamil bir Dünya Edebiyatı Tarihini yazan bir alman bilgini, "Dünya, Mevlâna kadar sevimli, daha fazla sevilesi bir mistiği görmemiştir" diye yazmıştır.

Halbuki o zamana kadar Mevlâna'nın eseri ilim bakımından henüz kâfi derecede incelenmemiştir. Bu iş, İngiliz müştşeriki Nicholson'u bütün hayatı boyunca meşgul etmiştir; 1898 senesinde bir gençlik eseri olarak *Selected Poems from the Divan-i Shams-i Tabriz* neşir, tercüme ve şerhettikten sonra ölümüne kadar —tasavvufa ait bir çok kitapları bir yana— Mesnevi'nin neşrile, tercümesile meşgul imiştir. Bu kocaman filolojik ve teolojik eserinden maada, geniş okuyucuların dikkatini Celâlettin'e celbetmeğe çalışıp hem *Divan-i Kebir*'den yaptığı mükemmel şiir tercümeleleriyle hem de Mesnevi'den seçtiği hikâyelerle Mevlâna'ya İngilizce konuşan memleketlerde bir çok dostlar kazandırmıştır. Nicholson'un talebesi, Prof. Arberry, üstadının işlerini devam ettirmek suretile Mevlâna'nın rubai'lerinden serbest ve pek lirik bir tercümesini bir iki sene evvel neşretmiştir.

Hammer'in eski tercümesinin, farsça bilmiyen bazı Alman şairlerini, Mevlâna'nın ismini taşıyan şiirler yazmağa halâ teşvik etmesi şayanı hayrettir. Halbuki o şairler ekseriya bu şiirlerin derin mânasını anlamamışlardır. Yalnız bir şahsiyeti zikretmek istiyorum: Almanya'nın Rus bölgesinde oturan, 70 yaşında olan Hanns Meinke ki, Mevlâna'nın fikirlerini benimseyip bilhassa aşk, sarhoşluk ve sema'ya dair pek müessir gazeller yazmış ve halâ yazmaktadır. Belki Mevlâna'nın dionisik taraflarında biraz fazla duruyor, daha fazla garplı bir istikrarsızlıkla yazıyor ama, Mevlâna'ya duyduğu aşk onu böyle mest etmiştir. Rus muntakasının karanlıklarında Mevlâna'nın ışığını parlatıyor, Mevlâna'nın zayıf bir aynadarı olarak yaşıyor.

Bu şairin eserinden belirlediği veçhile, garp insanlarını Mevlâna'da en çok celbeden nokta sema'dır. Rückert, en mükemmel tercümelerini sema'ya ait şiirlerden yaptığı gibi sonraki nesiller de burada Rumi'nin en cazip sırrını görmüşlerdir. Asrımızın en büyük şairlerinden biri olan Hofmannsthal, bir makalesinin sonunda sema'nın fenaya getiren, ihya eden kuvvetinde bütün hayatımızda tecelli eden ilâhi aşkın güzel bir sembolünü gördüğü gibi, hem edebiyatçı hem de din bilginleri sık sık dünyanın en eski dinî âyinlerinden olan bu sema'nın mânasını sorup hususiyetlerini anlatmağa çalışmışlardır (bk. van der Leeuw, *En den hemelen is eenen dans*).

Din bilginleri daha başlangıçtan itibaren Mevlâna'yı tasavvufun en büyük mümessili saymışlardır. Bu sebepten, tasavvufa dair malûmatlarının büyük bir kısmını onun eserinden almışlardır. Bilhassa Mevlâna'nın dua hakkında buyurduğu hakikat—"Allah: Her 'Yarabbi' demende bizim 'Efendim, buyur' dememiz gizli, dedi" — bu yüksek

hakikat garp âlimlerini — hıristiyan mistik fikirlerinin bir paralelini gördükleri için— son derece ilgilendirmiştir. Geçen asrın 3. onyılında Alman ilâhiyatçısı Tholuck, yeni bulduğu bu hikâyeyi mistik dua meihumunun en mükemmel ifadesi olarak met-hetmiştir. *Meşnevî*'nin bu meşhur parçasını Tholuck'tan öğrenen bilginler, mistik cereyanlara ait hemen her ehemmiyetli kitapta Mevlâna'nın bu sözünü ileri sürmüşlerdir; İsveçli E. Lehmannı ve bundan sonra o memleketin en geniş ufuklu ilâhiyatçısı, Episkopos Nathan Söderblom bu beyitleri büyük bir sevgi ile tahlil edip eserlerinde bir çok defa kullanmışlardır; Marburglu profesör Friedrich Heiler onu, dua hakkındaki meşhur eserinde mistik duanın en güzel örneklerinin biri olarak tavsif etmiştir. Hem bunu hem de Rumi'nin başka sözlerini hemen her dersinde, her vazında ileri sürmektedir.

Mevlâna'nın garpta icra ettiği tesir günden güne artmaktadır. Hollanda'da, Almanya'da, Fransa'da, İtalya'da onu seven, onun sözlerinden kuvvet alan insanlar vardır; ona dair kitaplar, tercümeleler elden ele geçmektedir.

Bu tesirler neden geliyor acaba? İslâm dünyasında Cüneyd, Hallac, İbnü Arabi, İbnü Farid gibi birçok büyük mutasavvıflar vardır; pek de güzel mistik şiir yazan sanatkarlar yaşamışlardır. Fakat kimse Mevlâna'nın garpta kazandığı şöhret ve sevgiyi kazanamamıştır.

Sorduğumuz suale belki şu cevabı verebiliriz: Mevlâna, birkaç defa kullandığı bir remizde, güneşin şualarını toplıyan ve bu suretle güzellik ve kıymet bulan lâlden bahsetmektedir. Şems'in aşkını, ilâhi aşkı içine alıp ızdırapların karanlıklarında anlatılmaz bir güzellikle parlıyan lâl olmuştur. İlahî güneşin ışığını, hayran olanlara döküyor. Fakat yalnız bu manevî güneşin şualarını değil, bütün dünyevî hadiselerinin renk renk kıvılcımlarını da benimseyip bize kıymetsiz görünen bu ham maddeyi de esrareniz bir manevî simiya vasıtasile — yani sonsuz ızdırap ve hasret vasıtasile— altına tebdil etmiştir. Dünyada o zamana kadar mevcut olan dinî tasavvurlar, insanların en eski, en iptidaî dinlerine ait olan anlamlar, muhtelif dinlere müşterek olan remizler onun eserinde toplanmış, ahenkli bir kül haline getirilmiştir. Mistikliğin birbirinden farklı olan cereyan ve tasavvurları, şarkın ve garbın mistiklerinde eski ve yeni zamanlarda peyda olan semboller —bütün bu dinî dünya Mevlâna'nın eserinde, ilâhî aşkın ateşile eritilip birleştirilmiştir. Bunun için her millet, her insan Mevlâna'nın eserlerinde kendi vaziyetine göre, kendi dini ve kültürel seviyesine göre kalbine dokunan sözleri bulacaktır. Herkes, çektiği hasret ve keder, muhabbet ve vuslat, edeceği dualarını, sükûtunu da bulabilir.

Bu eser, gizli olan en eski hatıralarımızı uyandırıyor, uzun zamanlardan önce terkettiğimiz vatana hasreti, tekrar yıldızlarla ,zerrelerle sema'î semavi'de ezeli ve ebedî ahenge iştirak etmek hasretini...

Medeniyete, cansız ilim ve fenne tapan garplı insan, Mevlânanın çaldığı neyin sesine kulak vermeli. Bu sesi bir defa duyanlar, benliği öldüren ve insanı daha hakikî bir hayata getiren sema'ın derin mânasını anlamağa başlamışlardır. O sema' bizi, daüssıla çektiğimiz zaman gözyaşları dökerek aradığımız güneşe sevk ediyor, o güneş ki biz —fakir bulutlar nevinden — yalnız onun sayesinde renk alırız.